

NIEDŹWIADEK (99) *sb m*

niedźwiadek (98), **miedźwiadek** (1), [**miedźwiodek**]; niedźwiadek : miedźwiadek *Mącz* (5:1).

-dź- (40), -dz- (59); -dk- (49), -tk- (8).

Oba e jasne; -ã- (48), -a- (3); -a- *LeopPrzep*, też *HistAl*; -ã- : -a- *Murm* (1:1).

sg *N* niedźwiadek (42). ◇ *G* niedźwiadka (7). ◇ *D* niedźwiadkowi (7). ◇ *A* niedźwiadka (8). ◇ *I* niedźwiadkiem (5); -em (2), -(e)m (3). ◇ *L* niedźwiadku (3). ◇ *pl N* niedźwiadkowie (9), niedźwiadki (1) [*w znac. 5.*]. ◇ *G* niedźwiadków (7); -ów (1), -(o)w (6). ◇ *D* niedźwiadk(o)m (3). ◇ *A* niedźwiadki (2). ◇ *I* niedźwiadkami (2) *Leop*, *BudBib*, niedźwiadki (1) *BielKron*. ◇ *L* niedźwiadkach (2).

Sł stp: miedźwiadek, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Dem. od „niedźwiedź” ‘ssak drapieżny z rodziny niedźwiedzi (Ursidae)’; niedźwiedziątko; ursulus Mącz, Cn; catulus a. pullus ursi Cn (2) : Ursulus, Niedźwiadek Mącz 509b; [Lepiey fie podkác z niedźwiedzicą zabiwłszy iey niedźwiatki [Expedit magis ursae occurrere raptis foetibus]/ niłli z łzalonym który duffa w łwym głupłtwie. Leop Prov 17/12 (Linde)].*

W porównaniu (1): wżrzyłz iákoć mručzy/ By Niedźwiadek v miodu/ kiedy go w nos łuczy. RejZwierz 73.

2. *zool. Scorpionidea, niedźwiadki czyli skorpiony, rząd stawonogów z gromady pajęczaków (Arachnida); w FalZioł może też skolopendra, stawonóg z gromady pareczników (Chilopoda); w HistAl jakieś inne groźne zwierzę wodne zamieszkujące kraje południowe; scorpio Murm, Mymer¹, HistAl, Vulg, PolAnt, Cn; scorpius PolAnt, Mącz, Calep, Cn; nepa, nepas Mącz (67) : BierEz L3; Murm 100; Mymer¹ 28; Niedźwiadek iełt robak ziemny/ poławę ma łagodną: iakby dziewczą/ ale w ogonie ma iadowite żądło kthorym zatnie y iad wpułci. FalZioł IV 15c; Piłze Auicenna, iże Paiąk Morzki iełth podobny ku niedźwiadkowi FalZioł IV 30b; Diaforides powiada iż Agatek pomaga gdy kogo niedźwiadek vkąfi FalZioł IV 46d, +7a, *3b, *4d, *5c, I 33d [2 r.] (29); Gdi iuz kłiężyc począł łwiećić/ nátichmiałt z wielką nawałnością niedźwiatkowie [myedzwyothkow(ye) HistAl 1510 313] okrutni/ á bárzo wielcy poczęli do onego ieziorá przychodzić HistAl H6, I4 [2 r.]; Leop Luc 11/12; BibRadz Apoc 9/10; Mącz 51b, 245c; RejPos 220v; Calep 956b; y miały ogony podobne niedźwiadkom/ á w ich ogonich żądłá były WujNT Apoc 9/10, Luc 11/12; [Niedźwiadek/ gđzieć fie kolwiek tu w Herbarzu przytráffi/ rozumiey włzędy łzkorpá [...]. Scorpio terrestris. SienHerb K4#].*

W porównaniach (6): łą waśniwi/ pyłzni/ [...] ná ołtatek kłamlivi y iadowiçi iáko niedźwiadkowie. BibRadz II 138b marg, II 138a marg; iáko Niedźwiadek niż vkąfi liże/ Tákżeć pochlebcá pirwey wełnę łtrzyże. RejZwierc 216v, 49v, 89; KlonWor ded **3.

W charakterystycznych połączeniach: niedźwiadek okrutny; niedźwiadek uje (4), ukąsi (5), zje (2).

Zestawienie: »niedźwiadek ziemny (a. ziemski)« = scorpio terrae PolAnt, Vulg (4): GDy kogo zije niedźwiadek, choć ziemny, choć morzki gdy z thym mułem ranę pomaże [...], tedy będzie zdrow. FalZioł IV 37c, IV 39c; BibRadz Apoc 9/3; iáko máią moc niedźwiadkowie ziemłcy WujNT Apoc 9/3.

Szereg: »wąż (a. żmija) i (albo) niedźwiadek« = serpens et scorpio PolAnt, Vulg; scorpius et vipera PolAnt [szyk 8:3] (11): FalZioł I 4c [2 r.], 6b, 101d, IV 3a; MurzNT Luc 10/19; Pan Bog [...] Karmił ie [Żydy]/ nápowal ie [...] w thak wielkiej á łzerokiey pułzczy/ ktora áni wody ma ku pićiu/ thylko iełt

mięłzkanie Wężow y Niedźwiadkow *BielKron* 263v; *SienLek* 153; *BudBib Deut* 8/15, *Eccli* 39/34[36];
Oto dałem wam moc deptać po wężach y niedźwiadkach/ y po wżyfłkiey mocy nieprzyacielowey
WujNT Luc 10/19.

Przen: Zły człowiek (3) : boć niedowiárkowie y wykretowie fą łtobą/ á zniezwiatkami mieffkałz
Leop Ez 2/6; A zaż ten/ co fię o błądzącego brátá łtára/ onego piekielną hydrą nązywa y
niedźwiadkiem? *CzechEp* 96, 96.

3. zool. Zestawienie: »niedźwiadek morski« = *Scolopendra cingulata*; *skolopendra*, *jadowity stawonóg*
z gromady pareczników (Chilopoda) z rodziny skorpenowatych (Scorpaenidae); *scorpio*, *scorpoena Cn*
(5) : Gdy ko⁸⁰ niedźwiadek z ije morzki/ tedy łokiem z miętki pomazać/ albo też przilożyć na ono
miełcze/ á odpędzi wżytek iad. *FalZioł* IV 39b; Zołć morzkiego Niedźwiadka, blizny gładzi *FalZioł*
IV 39c, +7c, IV 39b, c. [Cf 2. »niedźwiadek ziemny« *FalZioł* IV 37c].

4. Bicz spiczasty, często zakończony ostrymi haczykami, też ostre zakończenia bicza (2) : To fie w
ten czás nágo bijáli biczmi z niedźwiadki żelázquezni *BielKron* 152; Oćiec moy karał was biczmi/ á
ia was będę karał głogiem (*marg*) Abo biczmi łpicłzáłtami po żydowłku łtoi Niedźwiadkami. (–)
BudBib 2.Par 10/11.

5. Przedmiot żelazny w postaci sterczących ostrych ramion, służący jako narzędzie wojenne (3) : Byli
też kowale co niedźwiadki czynili żelázquezne/ ná trzy álbo czterzy rogi łftre ná kłztałł wodne⁸⁰ orzechá/
ktore po polu kłádli w táiemne mieyfcá/ s kąd nieprzyaciel ciągnął/ á gdy przyłzli ná ony mieifcá/
konie łobie ná nich pochromili (*marg*) Niedźwiadki (–) *BielSpr* 9, 9.

6. n-pr astron. Jeden z gwiazdozbiorów (20) :

a. Skorpion, gwiazdozbiór zodiaku; scorpio *Murm*, *Mącz*; *scorpius* *Mącz*, *Cn*; *nepa Cn* (19) : *Murm*
4; Trzecia [część] iefł Iefień [...], Troie znamion w łobie zawiera, Wągę, Niedźwiadka, Strzelecza.
FalZioł I [*8]v; *Goski* *, *3v; *Mącz* 373d [2 r.]; Abowiem toż przerzecone w przeciwnych známionách
niebiełkich zwierłchnich Plánetow położenie/ będźie zá dziewięć lat od látołšiego Roku w Byku á w
niedźwiádku *LeovPrzep* E2v; *KochPhaen* 4 [2 r.], 12 [2 r.], 16, 17, 19 (11); *PaxLiz* C2.

b. Mała Niedźwiedzica (1) :

Zestawienie: »Mniejszy Miedźwiadek« (1): *Cynosura*. *Canis cauda* intepretatur, quae et minor ursa
dicitur Gwiazdá niebieska/ ktorą mnieyłzym miedźwiatkiem zową/ leży ná pułnocy. *Mącz* 76c.

Synonimy: 2. *szkorpiljon*; 3. »*skolopendra* morska«, *skorek*, »*szkorp* morski«.

Cf [MISIEK]